

Autonomia i zakres odpowiedzialności nauczycieli w Europie

Zapewnianie jakości w edukacji jest jednym z najważniejszych celów dla polityków edukacyjnych, zarówno w poszczególnych krajach europejskich, jak i w całej Unii (w ramach Procesu Lizbońskiego). Jakość w edukacji zależy od wielu czynników, ale praca nauczycieli jest na pewno jednym z tych decydujących.

Najnowsze opracowanie Eurydice analizuje autonomię szkół i nauczycieli w odniesieniu do programów szkolnych w szkołach podstawowych i średnich I stopnia w 30 krajach europejskich. Uzupełnia w ten sposób niedawno wydaną publikację dotyczącą autonomii szkół w Europie w zakresie zarządzania kadrami i środkami finansowymi. Publikacja obejmuje przegląd reform dotyczących autonomii i zakresu odpowiedzialności nauczycieli w ostatnich 20 latach oraz prezentuje autonomię nauczycieli odnoszącą się do programów nauczania, metod dydaktycznych i oceniania uczniów. Opracowanie obejmuje także takie zagadnienia jak warunki pracy nauczycieli, w tym czas pracy, rodzaje powierzonych im zadań, organizację rozwoju zawodowego oraz wpływ nauczycieli na reformy i innowacje podejmowane w dziedzinie edukacji. Podjęto również temat oceny pracy nauczycieli.

Zawód nauczyciela – wiele zmian z wielu powodów

Zakres obowiązków nauczycieli europejskich uległ zasadniczym zmianom w ciągu ostatnich 20 lat. Stopniowe zwiększanie zakresu obowiązków nauczyciela to wyraźny trend, widoczny we wszystkich krajach.

W większości systemów edukacji, nawet w tych najbardziej scentralizowanych, nauczyciele mają od dawna swobodę wyboru metod nauczania i materiałów dydaktycznych (podręczników, itd.). Reformy wpływające bezpośrednio na zakres autonomii szkół łączyły się często z decentralizacją systemu edukacji i pozwoliły nauczycielom na zaangażowanie się w proces tworzenia programów nauczania. Natomiast w krajach, w których edukacja od lat jest zarządzana w sposób zdecentralizowany (np. Belgia, Holandia, Zjednoczone Królestwo, a od lat 90. także kraje postkomunistyczne, np. Węgry i Polska) uruchomiono proces wypracowywania standardów określających cele edukacyjne lub krajowe podstawy programowe, mające na celu zapewnienie równości szans edukacyjnych dla wszystkich uczniów.

Wyniki krajowych i międzynarodowych sprawdzianów i egzaminów opartych na wspólnych standardach wywołały liczne dyskusje dotyczące pracy nauczycieli w wielu krajach, między innymi w Danii, Niemczech, Francji, na Węgrzech, w Szkocji, Szwecji i Norwegii. Poszukiwanie sposobów podnoszenia jakości w edukacji doprowadziło do podjęcia reform programowych, powstania krajowych standardów oraz wprowadzenia zmian w procesie kształcenia nauczycieli i wskazania nowego zakresu ich odpowiedzialności.

Od szkół nie wymaga się jedynie poprawienia wyników uczniów, lecz oczekuje się także propozycji rozwiązań ogólnych problemów społecznych (integracja dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, w tym dzieci imigrantów oraz uczniów pochodzących z różnych, także defaworyzowanych, grup społecznych). Jedynie kilka krajów (Republika Czeska, Hiszpania, Włochy i Zjednoczone Królestwo) wprowadziło nowe stanowiska pracy w szkołach, stanowiące odpowiedź na wyznaczone szkole nowe zadania społeczne.

Płace i warunki zatrudnienia nauczycieli są zwykle negocjowane na szczeblu centralnym, przy aktywnym zaangażowaniu związków zawodowych. Jednakże pojawiają się nowe formy kształtowania warunków pracy i płacy nauczycieli, które pozwalają na bezpośrednie zaangażowanie nauczycieli w proces konsultacji, np. szeroko pojmowane konsultacje społeczne, badania ankietowe, projekty pilotażowe, itp. Niestety, tylko trzy kraje podjęły szczegółowe analizy warunków pracy nauczycieli, a wyniki wykorzystywały podczas reformowania przepisów prawnych (Holandia, Portugalia, Zjednoczone Królestwo). Kilka krajów planuje podjęcie działań w tym samym kierunku – Republika Czeska, Hiszpania, Francja oraz Liechtenstein.

Wspólna odpowiedzialność za edukację w świetle autonomii szkoły

Decentralizacja zarządzania szkołą oraz autonomia szkoły doprowadziły do sytuacji, w której odpowiedzialność za edukację ponosi kilka różnych podmiotów - władze centralne, lokalne oraz same szkoły. We wszystkich krajach europejskich centralne programy szkolne zostały zastąpione przez programy tworzone na różnych poziomach. W realizacji tego procesu główną rolę odgrywają szkoły i sami nauczyciele. Wyróżnia się tu trzy różne modele. Pierwszy z

nich, charakterystyczny dla większości krajów skandynawskich i Europy Środkowej, polega na przygotowaniu przez władze centralne ogólnych podstaw programowych, które są następnie uzupełniane przez władze lokalne i samych nauczycieli. Drugi model jest oparty o definicje celów edukacyjnych określonych przez władze centralne dla każdego etapu edukacji, pozwalający szkołom na samodzielne ustalanie własnych programów nauczania (Holandia i Szwecja). W trzecim modelu programy ustalone przez władze centralne funkcjonują równolegle do tych przygotowanych przez władze lokalne. We wszystkich trzech modelach nauczyciele są jednak zobowiązani do realizacji pewnego obowiązkowego minimum programowego, które w 2/3 wszystkich krajów powstaje na szczeblu centralnym.

Rozpowszechnienie koncepcji indywidualnych planów rozwoju szkoły wymaga współpracy wszystkich nauczycieli jako zespołu. Nauczyciele muszą zdecydować (wspólnie lub indywidualnie) o tym, jakie będą stosować metody nauczania, często w podjęcie takiej decyzji jest zaangażowany dyrektor szkoły. W szkole dokonuje się również wyboru podręczników, albo na podstawie gotowej listy podręczników zatwierdzonych do użytku w szkołach, albo na zasadach wolnego wyboru (wyjątek stanowią Grecja, Cypr, Malta i Liechtenstein). Także w przeważającej większości krajów wewnętrzna ocena pracy uczniów jest ustalana w danej szkole. Oceny dokonuje zespół nauczycieli we współpracy z dyrektorem szkoły. Dotyczy to także sytuacji, gdy uczeń musi powtarzać klasę. Natomiast w przypadku egzaminów pisemnych prowadzących do uzyskania kwalifikacji zakres, treść i sposób przeprowadzenia egzaminu jest ustalany przez centralne władze edukacyjne (z wyjątkiem Grecji, Włoch i Cypru).

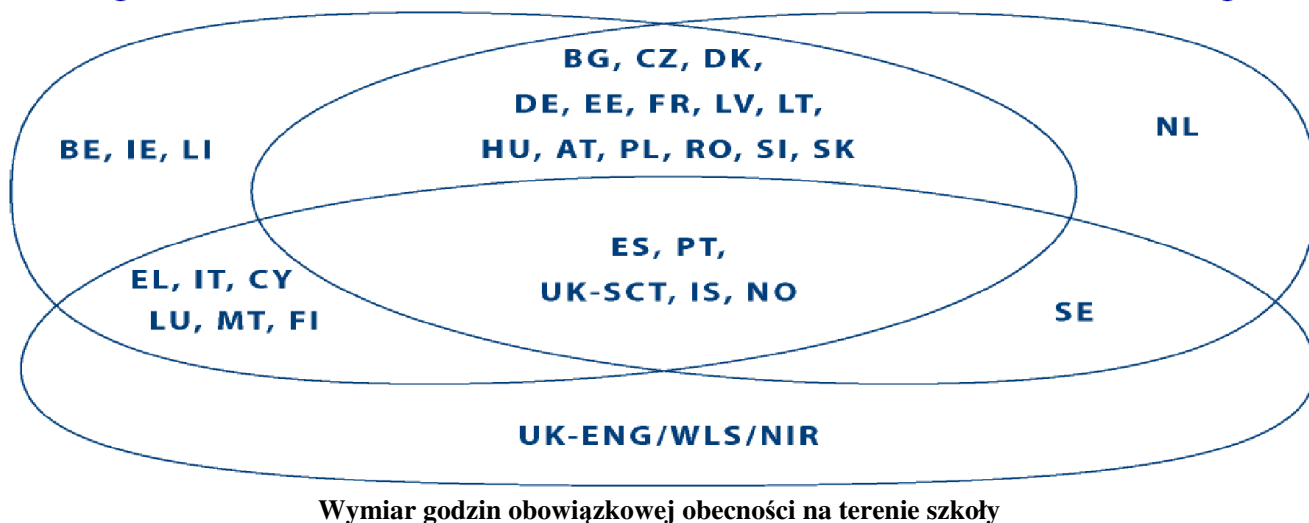
Warunki pracy, rozwój zawodowy, zakres odpowiedzialności i ocena pracy nauczycieli

W większości krajów czas pracy nauczyciela jest definiowany w liczbie godzin dydaktycznych (tak zwane pensum dydaktyczne), często w połączeniu z wymogami dotyczącymi ogólnego wymiaru czasu pracy. W 12 krajach czas pracy jest określony jako liczba godzin spędzanych na terenie szkoły. W Zjednoczonym Królestwie (Anglii) jest to jedyny wymóg określony w legislacji.

Definicje czasu pracy nauczyciela określone w legislacji, ISCED 1 i 2, 2006/07

Pensum dydaktyczne

Ogólny wymiar czasu pracy

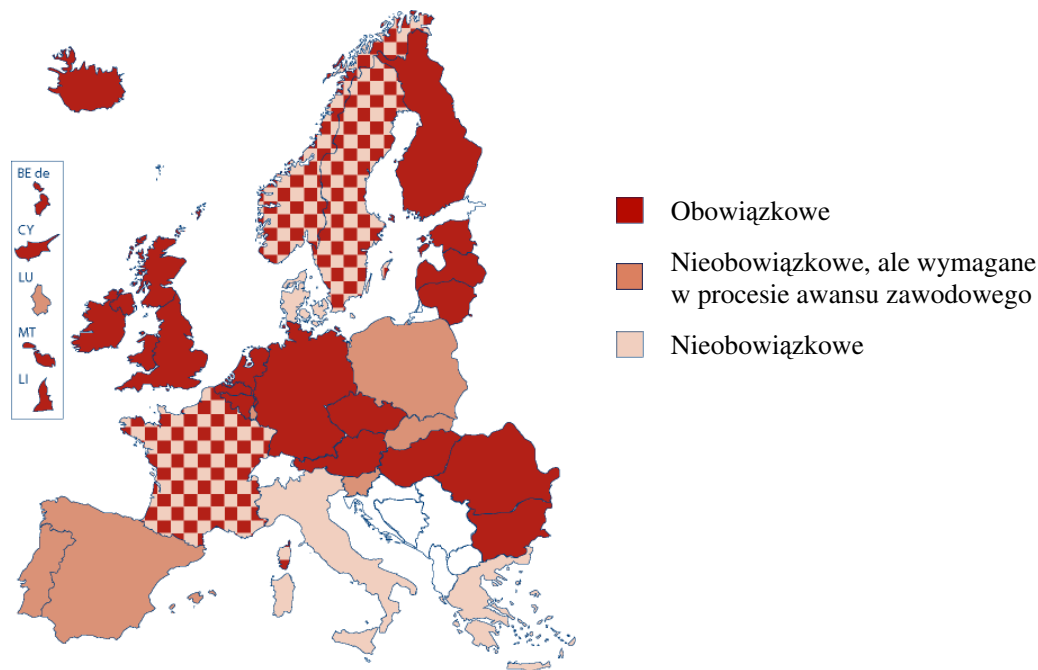

Źródło: Eurydice.

W większości krajów promowana jest praca w zespole. Dokonuje się tego poprzez przepisy prawne lub specjalnie utworzone procedury, ale liczba godzin poświęconych na pracę w zespole jest rzadko określana w legislacji. Praca w zespole to najczęściej procedura oceniania uczniów (dotyczy to połowy krajów). Oprócz takich zadań, jak przygotowanie i prowadzenie lekcji oraz ocenianie, nauczyciele są zobowiązani do pełnienia zastępstw za nieobecnych kolegów czy opieki nad najmłodszymi stażem nauczycielami. W wielu krajach zakres tych obowiązków wygląda inaczej w każdej szkole.

Rozwój zawodowy stanowi obowiązek nauczycieli w ponad 20 krajach. W Belgii, Republice Czeskiej, na Litwie, Malcie, w Zjednoczonym Królestwie i w Islandii szkoły mają za zadanie przygotować plan rozwoju zawodowego nauczycieli jako część planu rozwoju szkoły. Jednak wyraźne zachęty do doskonalenia zawodowego nie są zbyt popularne, a kary za unikanie zaangażowania w rozwój zawodowy nie są często stosowane. W wielu krajach problem z zastąpieniem nieobecnego nauczyciela często zniechęca władze szkoły do kierowania nauczycieli na dodatkowe szkolenia.

Status doskonalenia zawodowego nauczycieli , ISCED 1 i 2, 2006/07

Źródło: Eurydice.

W ostatnich 20 latach, obok tradycyjnych form zewnętrznych inspekcji szkolnych, pojawiły się nowe formy oceniania pracy nauczycieli, takie jak samoocena szkół, ocena wewnętrzna dokonywana przez dyrektora czy ocena koleżeńska. Różne formy oceniania nakładają się na siebie powodując powstanie sieci oceniania – wewnętrznego i zewnętrznego, indywidualnego i zbiorowego. Ocenianie wydaje się coraz bardziej skupiać na wynikach nauczania, a mniej na samym procesie dydaktycznym. Wyniki uczniów uzyskane w egzaminach zewnętrznych coraz częściej stanowią ważne kryterium oceny pracy szkoły i kadry nauczycielskiej. W latach 90., wraz z wprowadzeniem szerokiej autonomii szkoły, ocena pracy jednego nauczyciela została stopniowo zastąpiona przez zbiorową ocenę pracy zespołu nauczycielskiego. Od 2005 roku w niektórych krajach obserwuje się wyraźny powrót do oceny indywidualnej nauczyciela, wprowadzanej równoległe ze zróżnicowanymi ścieżkami awansu zawodowego i nowymi możliwościami uzyskania podwyżki płac.

Informacje o publikacji:

Tytuł: *Levels of Autonomy and Responsibilities of Teachers in Europe* (Autonomia i zakres odpowiedzialności nauczycieli w Europie)

Data publikacji: **czerwiec 2008**

Publikacja jest dostępna w języku angielskim na stronach internetowych Eurydice:

<http://www.eurydice.org>

Publikacja jest także dostępna w wersji francuskiej.

Wersja drukowana (publikacja bezpłatna) jest dostępna na zamówienie w:

Krajowe Biuro Eurydice
Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji
ul. Mokotowska 43
00-551 Warszawa
tel. 022 246 31 370
e-mail: eurydice@frse.org.pl

EURYDICE, sieć informacji o edukacji w Europie, istnieje od 1980 roku, a w latach 1995-2000 była częścią programu Socrates. Obecnie znajduje się w strukturze programu „Uczenie się przez całe życie”. Sieć składa się z biur krajowych utworzonych przez ministerstwa edukacji poszczególnych krajów i z biura europejskiego utworzonego przez Komisję Europejską (Dyrekcja Generalna ds. Edukacji i Kultury). EURYDICE, pracując dla twórców polityki edukacyjnej i świata edukacji, przygotowuje i publikuje opisowe analizy systemów edukacji, studia porównawcze na tematy będące przedmiotem zainteresowania Unii Europejskiej i wskaźniki dotyczące różnych poziomów edukacji.